

YILDIZ SUİKASTI: ERMENİ KOMİTACILARIN SULTAN ABDÜLHAMİD'E KARŞI DÜZENLEMİŞ OLDUKLARI BOMBALI SALDIRI

İhsan Burak BİRECİKLİ* Fahri MADEN**

ÖZET

Bu çalışmada Yıldız Suikasti tahlil edilmiştir ve Ermeni Sorunu hakkında bilgi verilmiştir. Taşnaklar'ın Türkiye'deki son teşebbüsleri Abdülhamid'e yapılan suikasttir. Nitekim Papazian, “Sultan Abdülhamid'in hayatına yöneltilen saldırı, Taşnakların Türkiye Ermenileri hesabına yaptıkları ihtilal denemelerinin son perdesi oldu. Bu da Taşnaksutyun'un görkemli, fakat faydasız teşebbüslerinden biriydi. Başarısı Ermeni davasına bir fayda getirmezdi, başarısızlığı her halde halkımızı büyük bir felaketten kurtarmıştır.” diyerek bunu teyid eder. Olayla ilgili olarak başlatılan soruşturma sonunda Avusturya tebaasına mensup Edouard Joris isimli şahıs idama mahkum edilmiştir. Bir süre sonra hapishaneden Saray'a getirilen Joris, Ermeniler aleyhinde çalışmak üzere 500 lira ihsanla ajan tayin edilip Avrupa'ya gönderilmiştir

Anahtar Kelimeler: Yıldız Suikasti, Sultan Abdülhamid, Ermeni Sorunu, Milliyetçilik, Taşnak

YILDIZ ASSASSINATION: THE ORGANIZE OF THE ARMENIAN COMMITTEES IS THE BOMB ATTACK OF SULTAN ABDULHAMID

ABSTRACT

In this study, Yıldız assassination attempt has been analysed and it has been given information about Armenian Issue. The last initiative of the Tashnaks is the assassination of Abdülhamid. Papazian confirms this accordingly:”The assault against Sultan Abdülhamid's life was the last try of the Tashnaks for the revolution on behalf of the Turkish Armenians. That was one of the splendid but useless initiative of Tashnaksutyun. Its success would not have contributed to the Armenian problem. Its failure saved our people from a great catastrophe.” At the end of the investigations

* Tarih Öğretmeni

** Gazi Üniversitesi Yakınçağ Tarihi Araştırma Görevlisi.

concerning the incident, Edouard Joris, Austrian citizen, was sentenced to death. After some time, Joris was brought to the Palace. He was appointed as an agent to work against the Armenians with the Sultan's gift of 500 liras and was sent to Europe.

Key Words: Yıldız Assassination, Sultan Abdulhamid, Armenian Issue, Nationalism Tashnaksutyun

GİRİŞ

XIX. yüzyıldan itibaren hem dönemin yükselen değeri olan milliyetçilik akımının etkisi, hem de Rusya, İngiltere, Fransa gibi devletlerin Ermeni toplumu kendi siyasi ve ekonomik çıkarları için himaye etmeleri ve kışkırtmaları sonucunda, etkileri günümüze dek süren bir “*Ermeni Sorunu*” ortaya çıkmıştır¹. Önce Rum, sonra Sırp, Bulgar gibi Balkan milletlerinin birer özel yurt sahibi olmaları, Ermenilerin de bağımsız devlet olma isteklerini artırmıştır.

Ermeni Meselesi, Rusya tarafından Doğu Anadolu üzerinden İskenderun ve Basra körfezlerine inmenin bir aleti olarak kullanılmak için başlatılmıştı. Ardından İngiltere'nin; Rusya'nın bu politikasını önlemek uğrunda Doğu Anadolu'da kendi nüfuzunda bir Ermeni Devleti kurma projesine sarılmasıyla ivme kazanmıştı. Rusya ve İngiltere'nin bu politikalarının bir neticesi olarak, Sultan Abdülhamid saltanatının ilk yılları, 1878 Berlin Antlaşması'nın 23. maddesinde yer alan Doğu Anadolu'da Ermeni ıslahatının yapılması baskıları ile geçmişti. Sultan Abdülhamid yönetimi Ermeniler lehine yapılacak ıslahatların, giderek muhtariyete ve bağımsızlığa yol açacağı endişesiyle uygulanmasında direnmişti. Sultan Abdülhamid, 1894'de Alman Büyükelçisi Prens de Radolen'e söylediği, “*Yemin ederim ki, Ermenilerin yanlış baskılarına kesin olarak boyun eğmeyeceğim. Ermenileri muhtariyete götürecek ıslahatı kabulden ise ölmeyi tercih ederim*” sözleriyle son noktayı koymuştu². Suikasta giden süreç Sultan Abdülhamid'in bu boyun eğmez tavrında gizlidir ve suikast sebebi tam da bu

¹ Barış Özdal, “Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları İtibarıyla Ermeni Sorunu”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, yıl:4, sayı:8, Ağustos 2006, s.110.

² Y. Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, I, İstanbul 1951, s.77-78.

noktada, Sultan Abdülhamid'in ıslahata yanaşmamasında, uzlaşmaz tavrında aranmalıdır.

Ermeni komitacılarına gelince; kurdukları Taşnak ve Hınçak örgütlerinin faaliyet alanlarını genişletme derdindeydiler. Ayrılıkçı Ermeniler 1890'lı yıllarda Büyük Devletler'in müdahalelerini temin ile bağımsız bir Ermeni Devleti kurmak düşüncesiyle şiddet olaylarını başlatmışlardı. Gerçi 1890 yılına kadar değişik bölgelerde, birçok Ermeni hareketleri görülmüştü. Ancak ilk isyan, 20 Haziran 1890 tarihinde Erzurum'da çıkarıldı. Sonra bu isyanı Kumkapı Gösterisi; 1892-1893'de, Kayseri, Yozgat, Çorum ve Merzifon Olayları; 1894'de Sason İsyanı; 1895'de Bab-ı Ali Gösterisi ve Zeyton İsyanı; 1896'da Van İsyanı ve Osmanlı Bankası'nın işgali; 1903'de 2. Sason isyanı izlemiştir³. Osmanlı yönetimi bu isyanları hep birer “patırtı” olarak değerlendirmiş köklü ıslahatlara girişme gereği duymamıştı.

Avrupa'da okuyan ve yabancılar tarafından tahrik edilen Ermeni ayrılıkçıları 1896'da İstanbul'da ihtilalci bir nümayiş düzenlemişlerdi⁴. Başarısız olan bu girişimin ardından Sultan Abdülhamid isyancılara boyun eğmeyeceğini Arminius Vambery'e⁵ şu sözlerle itiraf ediyordu: “Bizden Sırbistan, Yunanistan, Romanya ve Mısır'ı almakla Avrupa ellerimizi ve bacaklarımızı kesmişti. Bütün bunlara karşı Osmanlı milleti sessiz kalmıştır. Fakat bir Ermeni Meselesi yaratmak ile bağırmızı deşmek istiyorsunuz. İşte buna dayanamayız. Kendimizi savunmak zorundayız ve savunacağız.”⁶

Sultan Abdülhamid'e Suikast Kararının Alınması ve Hazırlıklar

1900'lere gelindiğinde Sultan Abdülhamid, Ermeni terörünü iyice etkisiz hale getirmişti. Ermeni komitacıları, Sultan Abdülhamid işbaşında kaldıkça emellerini gerçekleştiremeyeceklerini anlamışlardı. Bu durumda Er-

³ Esat Uras, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul 1987, s.458, 459; Sadece 1895 yılı Eylül ve Aralık ayları arasında Osmanlı topraklarında 24 isyan olayı meydana getirmişlerdi. Bkz: Emre Kongar, **Tarihimize Yüzleşmek**, İstanbul 2006, s.101.

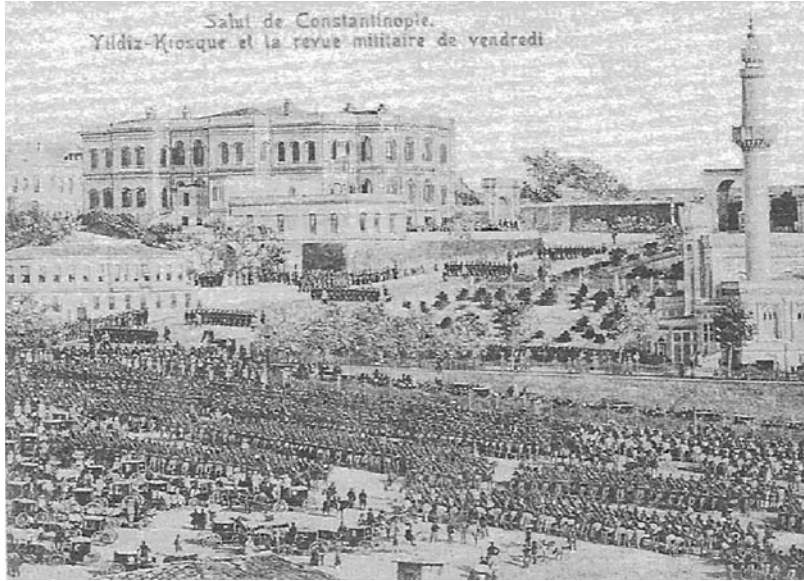
⁴ Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II.Abdülhamit Han**, İstanbul 1960, s.33-34.

⁵ Ayrıntı için Bkz. Emrullah Tekin, “Ermeni Meselesiyle İlgili II. Abdulhamid'in Vambery'e Cevabi Bir İradesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, sayı:76, s.145-149.

⁶ Mim Kemal Öke, **İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'in Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi**, İstanbul 1983, s.104.

meniler için tek çare bu “Kızıl Sultan”ın bedeninin ortadan kaldırılmasıydı. Artık Ermeni emellerinin önünü açacak olan şey, Sultan Abdülhamid’i öldürmekten⁷ ve Meşrutiyet’i ilan için onunla mücadele eden Jön Türklerle işbirliği yapmaktan geçiyordu. İşte Yıldız’daki bomba olayının belli başlı sebepleri de bu noktada düğümleniyordu. Yoksa bomba suikastı ansızın ortaya çıkan bir hadise değildi.

Bir dizi halinde meydana gelen ayrılıkçı Ermeni isyan hadiselerinin bir uzantısıydı. Susikat sayesinde doğacak kargaşalıktan ve hükümet kuvvetlerinin şaşkınlığından faydalanılacak, bir ihtilal ile Avrupa devletlerinin de müdahaleleri temin edilerek Ermeni emelleri gerçekleştirilecekti⁸. Hem Ermeniler uzun süredir Avrupalıların kendilerine kuvvetle yardım edeceklerine ve Ermeni krallığını kuracaklarına inançla bağlanmışlardı⁹.

Cuma Selamlığı’na katılan askerlerin gövde gösterisi¹⁰.

⁷ Vahdet Engin, **Sultan Abdülhamit ve İstanbul’u**, İstanbul 2001, s.28.

⁸ Cemal Anadol, **Tarihin Işığında Ermeni Dosyası**, İstanbul 2001, s.246-247; **Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi**, (Heyet), VI, İstanbul 1972, s.3394.

⁹ Kâzım Karabekir, **Ermeni Dosyası**, (Hazırlayan: Faruk Özerengin), İstanbul 1995, s.145.

¹⁰ Sacit Kutlu, **Didar-ı Hürriyet Kartpostallarına İkinci Meşrutiyet 1908-1913**, Bilgi Ü. y., İstanbul, 2004, s.63.

İkinci Meşrutiyet öncesinde Ermeni komitacılarının ikbal arzularıyla, Genç Türklerin İttihat ve Terakki Fırkası'nın emelleri, ilginç bir şekilde kucaklanmış bulunuyordu¹¹. Bu iki Sultan Abdülhamid muhalifinin hedefleri başka başkaydı. Ama ortak gayeleri olan padişahı tahtından etme düşünceleri örtüşmekteydi. Ancak Ermeniler, Osmanlı yönetiminin kötülüğünden ya da hayat şartlarının zorlaşmasından değil, bağımsızlık mücadelesi verdiklerinden teröre başvuruyorlardı¹². Türkiye'de iyi bir Meşrutiyet yönetimi olsa bile, Ermeni terörü yine olacaktı. Jön Türklerin yanıldıkları nokta burasıydı. Taşnak örgütü tarafından Sultan Abdülhamid'e düzenlenen suikastta, İttihat ve Terakki fırka yönetiminin Ahmet Rıza'ya müracaat ederek bu eyleme katılmalarını teklif etmesi bu birlikteliği göstermektedir. Fakat Ahmet Rıza bu öneriyi sadece reddetmekle kalmamış, Ermeni devleti yaratma hedefini takip eden Ermeni partilerinin faaliyetlerini ve eylemlerini de mahkûm etmiştir¹³.

Sofya'da yapılan Taşnak kongresi, Ocak 1904'te, İstanbul ve İzmir'de geniş çaplı terör hareketlerinde bulunarak Sultan Abdülhamid engelini ortadan kaldırmak gibi bir planı yürürlüğe koymuştu¹⁴. Komitecilerinin planına göre asıl hedef Sultan Abdülhamid idi. Fakat ilk önce yabancı müesseseler, bankalar, gümrük binaları, istasyonlar, köprüler berhava edilecekti. Sayılan hedefler sabote edilmekle, hemen herkesin dikkati bunlar üzerine çekilecek ve bu hengâmede Sultan Abdülhamid'in kolayca ortadan kaldırılması sağlanacaktı. Bu sabotaj hareketini organize ederek, başına geçen şahıs, Taşnak Komitesi'nin kurucularından Krisdapor Mikayelyan idi¹⁵.

Krisdapor, kongre sonrası Tiflis'e, Yunanistan'a ve Bulgaristan'a gitti¹⁶. Amacı bomba yapılacak maddeleri satın almaktı. Hazırlıkları ilk kez 12 bombayla Polenezköy'deki denemeler izledi. Krisdapor, bir yandan bomba çalışmaları yaparken bir yandan da selamlık törenlerinde incelemeler yapıyordu. Namaz için saraydan çıkan Sultan Abdülhamid'in merasim sırasındaki hareketlerini defalarca izledi¹⁷.

¹¹ Levon Panos Dabağyan, **Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han**, İstanbul 2005, s.361.

¹² Süleyman Kocabaş, **Ermeni Meselesi Nedir Ne Değildir?**, İstanbul, 1994, s.46-73.

¹³ Arsen Avagyan-Gaidz F.Minassian, **Ermeniler İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya**, İst. 2005, s.21.

¹⁴ Veysel Eroğlu, **Ermeni Mezâlîmi**, İstanbul 1978, s.84.

¹⁵ Levon Panos Dabağyan, **Sultan Abdülhamid Han ve Ermeni Meselesi**, İstanbul 2001, s.128.

¹⁶ Dabağyan, **Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han**, s.363.

¹⁷ **Belgelerle Ermeni Sorunu**, Genelkurmay basımevi, Ankara 1983, s.127.

21 Temmuz 1905'te Sultan Abdülhamid'e Düzenlenen Yıldız Suikasti¹⁸.

Bir ara bomba atılmasından vazgeçildi. Çünkü Padişah'ın geçtiği yollara kum dökülmekteydi ve bomba infilak etmeyebilirdi. Ancak Kristapor'un vazgeçmeye niyeti yoktu. Kumda infilak edebilecek bir bomba imal etmeye karar verdi. Bu işte mahir bir Ermeni usta da buldu. Ne var ki, 50 lira karşılığı bomba yapmayı kabul eden bu usta, bombanın Abdülhamid'e karşı kullanılacağını öğrenince bir anda ortadan kayboldu¹⁹. Bu defa suikasta kesin kararlı görünen komite, Ramazan ayının 15. günü yapılacak törende, yol üzerinde mevzilenen iki kişinin padişaha tabancalarla saldırmasını planladı. Ancak kararlaştırılan günde padişahın, Çırağan Sarayı'na kadar Yıldız bahçesinden geçerek gitmesi, komitecilerin teşebbüsünü bir kez daha neticesiz bıraktı²⁰.

Saatli Bomba: *Cehennem Bombası (Machine İnferralı)*

Silahlı suikast planı tutmayınca, özel araba içerisine saatli bomba yerleştirilmesi kararı verildi. Ancak aksilik komitecileri bir türlü bırakmıyordu.

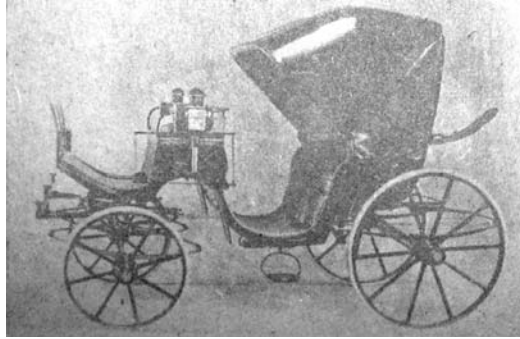
¹⁸ http://www.ermenisorumu.gen.tr/turkce/sorun/yildiz_01.html, Erişim 11 Mart 2008.

¹⁹ Dabağyan, *Sultan Abdülhamid Han ve Ermeni Meselesi*, s.134.

²⁰ Eroğlu, *a.g.e.*, s.86; A. Alper Gazigiray, *Ermeni Terörünün Kaynakları*, İst. 1982, s.193.

Suikast lideri Krisdapor, 17 Mart 1905'te Bulgaristan'da bomba tecrübele-ri sırasında öldü²¹. Görevi Safo, Aşot, Kris, Tarkom, Zare, Aram ve Mari Zayn gibi diğer komitacılar devraldı. Yeni bir "Suikast Komitesi" kuruldu ve yeni bir plan yapıldı. Suikast Komitesi'nin başkanlığına da Belçikalı Edward Jorris getirildi²². İstanbul'a gelen Jorris, Galata'da Moravic apartmanına yerleşerek hazırlanan yeni planı, gizlilik içinde yürütmeye başladı. Daha sonra Yıldız'da Padişah'ın geçeceği yol üzerinde bir ev kiraladı²³.

Yeni plan Sultan Abdülhamid'in her cuma namaz kılmaya geldiği Yıldız Cami'nde uygulanacaktı. Bütün hesaplar padişahın camiden çıkıp arabasına bindiği 1 dakika 42 saniye üzerine kurulmuştu²⁴. Zira suikastçılar hazırlıklar sırasında iki defa Yıldız Cami'ne gelerek şu tespitleri yapmışlardı: "Hamid, binek taşından arabaya bindikten sonra, 1 dakika 42 saniyede dış kapının önüne gelmektedir. Saatle işleyen bir bomba makinesi bu sırada patlatılırsa padişah öldürülür."²⁵

Suikasta kullanılan ve havaya uçurulan arabanın resmi.²⁶

²¹ Anadol, **a.g.e.**, s.240; Gazigiray, **a.g.e.**, s.194.

²² Jorris'le anlaşılması Ermeni komitacılarının bir tercihidir. Komitacıların Avrupa'da başarı gösteren anarşistlerin kendilerinden daha maharetli olduklarına inandıklarını göstermektedir. Bkz: Yılmaz Öztuna, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi**, VII, İstanbul 1983, s.189.

²³ Michael de Grece, **Abdülhamid Yıldız Sürgünü**, (Çev: D. Bayladı), İstanbul 1995, s.250; Cemal Kutay, **Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılıımızda Bir İnsanımız: Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)**, I, İstanbul 1992, s.549; Jouris, 1876'da Belçika'nın Anvers şehrinde doğdu. Okul sonrası bir nakliye şirketinde hayatını kazanmaya başladı. Bazı şirketlerde çalışan Jorris, sonunda 1900'ün başlarında İstanbul'a geldi ve bir vapur şirketinde çalışmaya başladı. En son Singer Dikiş Makinası Fabrikası'nda 12 altın lira maaşla işe başlamıştı. Komite toplantıları onun evinde yapılıyordu. Patlayıcı maddeleri de evinde saklamıştı. Bkz: **Belgelerle Ermeni Sorunu**, s.128.

²⁴ Zuhuri Danışman, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, XIII, İstanbul 1966, s.171.

²⁵ Tahsin Paşa, **Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları**, İstanbul 1933, s.113-115.

²⁶ **Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, (Sadeleştiren: İsmet Bozdağ), İstanbul, 1975, s.262.

Plana göre suikast, özel bir arabanın tekerleklerine yerleştirilmiş 100 kilo dinamit patlatılmak suretiyle gerçekleştirilecekti. Arabayı 45 yaşında, eski bir katil olan Haçıkyan adında Ermeni komitacısı idare edecekti²⁷. Araba, yabancı ziyaretçi edasıyla Yıldız Cami'nin avlusunun giriş kapısı yakınına konulacaktı. Saat ayarlı olarak patlatılan dinamitlerle infilak gerçekleşecek, Sultan Abdülhamid öldürülecekti. Suikasta Yahudilerden de yardım gelmişti. Siyonistler, Filistin'deki emellerine ancak Sultan Abdülhamid'in ortadan kaldırılmasıyla ulaşacakları düşüncesiyle Ermenilere para yardımında bulunmuşlardı²⁸.

Viyana'da "*Nessedorfer*" fabrikasında yaptırılan araba Loydd Kumpanyası'nın Dalmaçya vapuru ile İstanbul'a gönderildi²⁹. Araba, dikkat çekmek için gümrükten parça parça geçirilmiş, monte edilmiş ve Kâğıthane civarındaki boş arazide son denemeler yapılmıştı³⁰. Suikast günü olarak 21 Temmuz 1905 Cuma günü kararlaştırıldı.

Tatlı bir yaz günüydü, hava açık ve güzeldi. O gün padişah her Cuma olduğu gibi yine namazını eda için Hamidiye Cami'ne gelmişti. Yıldız Sarayı'nın kapısından camiye kadar olan mesafe, 400-500 metrelik bir alandı. Cami üç sıra askerle çevrilmiş, Yıldız'dan Beşiktaş'a inen yokuşun sağındaki meydanlığın önü, süvari alayları, arabalı ve yaya seyirciler de bu süvari saflarının arkasında yerlerini almışlardı. Sultan camiden çıkar çıkmaz etrafında bir kordon oluşturacakları belliydi. Bu arada camii bahçesinde arabalar sıra ile dizilmişlerdi³¹. Hazır hale getirilen suikast arabası (*Cehennem Makinası*) ise caminin avlusundaki yabancı misafirlerin arabaları arasına bırakılmıştı. Bomba ise arabacı iskemlesinin altına yerleştirilmişti³². Şimdi bomba çalıştırılmak için tam 1 dakika 42 saniyelik zamanı bekliyordu.

²⁷ Uras, **a.g.e.**, s.527; Patlayıcı miktarı konusunda 80, 120 kilo gibi farklı rakamlar bulunmaktadır. Bkz: Mustafa Armağan, **Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı**, Ufuk kitap, İstanbul, 2006, s.137; Kongar, **a.g.e.**, s.102; Anadol, **a.g.e.**, s.241; Ayrıca arabaya Melinit adlı devrin en kuvvetli patlayıcı maddesi ve yirmi kilo kadarda çelik parçaları yerleştirilmişti. Bkz: **Mufassal Osmanlı Tarihi**, VI, s.3394; Danışman, **a.g.e.**, XIII, s.171.

²⁸ Eroğlu, **a.g.e.**, s.88.

²⁹ Eroğlu, **a.g.e.**, s.86.

³⁰ Hüsamettin Ertürk, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1964, s.42.

³¹ Ali Said, **Saray Hatıraları Sultan Abdülhamid'in Hayatı**, (Haz: Ahmet Nezh Galitekin), İst. 1994, s.115.

³² Ali Said, **a.g.e.**, s.117.

Sultan Abdülhamid bir cuma selamlığından Saray'a dönerken.³³

Nihayet Padişah'ın camiden dönüşü haberiyle arabası binek taşı önüne getirilmişti. İşte tam bu anda cuma namazı bitip cemaatle birlikte Padişah da çıkmaya başlayınca, saat ayarlı bomba patlamıştı, ama ortalıkta Sultan Abdülhamid yoktu. Buna sebep, Sultan'ın camiden çıkarken, âdetten olmadığı halde Şeyhülislâm Cemalettin Efendi'yle birkaç dakika konuşması idi³⁴. Padişahın camiden çıkacağı dakikaya göre ayarlanmış olan bomba, tam bu sırada patlayarak, bu bir anlık gecikme, Sultan'ı ölümden kurtarmıştı³⁵. Yoksa bombanın saati doğru olarak ayarlanmıştı. Hemen bütün kaynaklarda bu bir anlık gecikmenin (Şair Fikret'in deyişiyle, bir lahza-i teahhur'un) sebebini Padişah'ın Cemaleddin Efendi'yle biraz daha sohbet etmek istemesinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Ancak devrin Sadrazamı Avlonyalı Ferid Paşa'nın oğlu Celalaeddin Velora Paşa'nın bizzat babasından naklettiğine göre, Şeyhülislam, o sırada İstanbul'a gelmiş bulunan Mekke Emiri'ni getirmiş ve namazdan sonra Padişah'a bu uğurlu misafiri

³³ **Abdülhamid'in Hatıra Defteri**, s.264.

³⁴ Sultan camiden çıkmış, merdivenlere doğru yönelmiş fakat geri dönerek Şeyhülislam'a yönelmiştir. Aralarındaki konuşma 1-2 dakikayı geçmeden saat kulesi istikametinden top gibi şiddetli bir seda ile müthiş bir patlama duyulmuştur. Bkz: Mim Kemal Öke, **Yaşanmamış Anılar**, İstanbul, 1997, s.106; Bir görgü şahidi Padişah'ın Şeyhülislamla değil de at bakkıcısı ile birkaç saniyelik konuşmasının kendisini kurtardığı görüşündedir. Bkz: Henry F. Woods, **Türkiye Anıları**, Çev: F. Çoker, İstanbul, 1976, s.163; Bir nakle göre bomba camiden 100 metre uzaklıkta patlamıştır. Bkz: "Osmanlı Basımında Yüzyıl Önce Bu Ay", **Toplumsal Tarih**, Sayı:139, Temmuz 2005, s.112; Uras, **a.g.e.**, s.528.

³⁵ Tahsin Paşa, **a.g.e.**, s.111.

müjdelemeye teşebbüs etmiş, iltifat olarak da, “*Hoşgeldiniz Emir Efendi, Âsitanemize (İstanbul’a) safalar getirdiniz, Haremeyn halkınız iyidirler inşallah?*” demeye kalmadan o müdhiş infilak sesi duyulmuştur.”³⁶ Başka bir rivayet Abdülhamid’in Şeyhülislamla, Yahudiler hakkında fetva meselesini görüştüğü ve çıkmakta geciktiği yönündedir.³⁷

Paul Fesch göre olay anlatılandan çok farklı cereyan etmiştir. Fesch; “*Arabacıyı gösterdikleri düğmeye basınca Padişah’ın fotoğrafının alınacağı söyleyerek kandırıyorlar*” diyerek sözü şöyle sürdürüyor: “*Arabacı kendisine söylenenleri yapıyor ama biraz acele ediyor. Padişah’ın çıkmasında birkaç dakika önce bazı gürültüler duyunca; uygun anın geldiğini sanıyor. Bomba patladığı zaman Abdülhamit hala caminin içindedir ve daha fazlası hiçbir şekilde yara almayacak kadar da uzaktır.*”³⁸

Patlama en büyük çaptaki topların çıkardığı sestten daha gürültülü ses çıkararak uzak semtlerden dahi duyulmuş, orada bulunan binlerce kişiyi dehşete düşürmüştü³⁹. Fatih, Boğaziçi taraflarına kadar etrafı sarsan ve Maçka, Nişantaşı semtlerini yerinden oynatan⁴⁰ bombanın Beşiktaş’ı ne hale getirdiği tahminlerden uzak değildir. Evvela bomba, 70 santimlik bir çukur açmıştı. Yakın yerlerdeki camlar kırılmış, kafesler sarsılmış ve insanlar dehşet içinde sokaklara dökülmüştü. Patlama sonucu 58 kişi yaralanmış (zabıttandan ve efrâd-ı şahaneden 20 kişi yaralanmış ve 4 kişi ölmüştür⁴¹), 3’ü asker 4’ü gazeteci 26 kişi ölmüş, 17 araba tahrip olmuş, 20 kadar da at ölmüştü⁴². Kısakürek o dehşet anları şu sözlerle aktarmaktadır: “*Gündüzü geceye çeviren bir duman, baruttan yayılan ölüm kokusu ve hemen arkasından bir harp sahnesi manzarası... Parçalanmış bir sürü insan, at ve araba... Camide ne cam, ne pancur... Parmaklıklar üstünde kopuk insan ve at uzuvları, yerlerde sahiplerini kaybetmiş sorguçu kalpaklar,*

³⁶ Mustafa Armağan, **Kır Zincirlerini Osmanlı**, İstanbul, 2004, s.120.

³⁷ Mustafa Kırıcı, “Necip Fazıl Kısakürek’in “Abdülhamid Han” Adlı Tiyatro Eseri Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, Volume 1/2, Winter 2008, s.246.

³⁸ Paul Fesch, **Abdülhamid’in Son Günlerinde İstanbul**, (Çev:Erol Üyepazarcı), İstanbul 1999, s.142.

³⁹ Anadol, **a.g.e.**, s.241; Patlama anını “*Müdhiş ve şiddetli bir ses koptu.*” sözleriyle nakleden, olayın şahidi Ali Said Bey, “*Sağ kulağıma arız olan sağrıktan, iki ay kadar ilaç kullanmaya mecbur oldum.*” demektedir. Bkz: Ali Said, **a.g.e.**, s.115.

⁴⁰ Kısakürek, **a.g.e.**, s.327.

⁴¹ **BOA**, Y.PRK.ŞD, 3/50.

⁴² Armağan, **Abdülhamid’in Kurtlarla Dansı**, s.137; Anadol, **a.g.e.**, s.242; Hâdise-i mü’essefe-i cinâiyye esnâsında vefât idenler ile sakat kalanların ‘âilelerini mübeyyin tanzim kılınan defter şu arşiv kaydında yer almaktadır. **BOA**, Y.PRK.ŞD, 3/50, Sayfa 2-6.

*baltayla doğranmış gibi paramparça cesetler...ve feci bir panik... Boğuş-
ma halinde bir kaçışma... ana-baba günü...”⁴³*

اروزنامه حبيبته حضرت طومر المهدى سلطان محمد توفيقا حادنه مؤسسه جبابه ناسده وفاته ايده بدي المي ابي
جبرائيل نه شازا مؤسسه فوت اولاده دن كوجعا اونوز مقوليه كويدي قيصه اوله بولده بدي كزيت دن خط
قالده لغوز محمود عذري بيده اوله اورده تنظيم قسامه دنه نفا حاكياي شوت اتموز حضرت خديجه
بيع دن قيصه قاطبه اوله اروزنامه حضرت وقا اوله افندركه
عبدالمهدى
توفيق

Belgeden patlama esnasında 26 kişinin öldüğünü, daha sonra bunlara 4 kişinin da-
ha dahil olduğunu, 9 kişinin ise sakat kaldığını öğreniyoruz. Bkz: **BOA, Y.PRK.ŞD,**
3/50, Vesika 1.

Birçok seyirci patlamanın etkisiyle atların kemiklerinin sağa sola fırla-
masıyla yaralanmıştı. Caminin üst taraflarında büyük delikler açılmıştı. An-
cak saat kulesinin kalın gövdesi, önünde duranlara siper teşkil etmişti⁴⁴.
Süleyman Şefik Paşa olay anını şu tespitlerle nakletmektedir: “*Ben... bom-
banın patladığı mahalle gittim. Yarım arşın, yani tahminen 40 santim bir
çukur açılmış, içinde bir araba dingili var. Anladım ki bomba araba ile ge-
tirilmiş ve arabada patlatılmış.*”⁴⁵

Sultan Abdülhamid’in Soğukkanlı Tavrı

Kendisine korkak lakabı takılan Sultan Abdülhamid’in, suikast olayı sı-
rasında en soğukkanlı davranan kişi olduğu görülmüştü. O gün en küçük
bir jest ve mimik değişikliği yapmayan, bulunduğu yerden kaçmayan tek
şahıs padişahı⁴⁶. İlk tepkisi Mabeyn başkâtibi Tahsin Paşa’ya: “*Ne var?*”
sorusu olmuştu⁴⁷. Yaveri Ali Sait Paşa’nın yazdıklarına göre, kulak zarları-
nı patlatırcasına bir patlamanın olduğu, havayı siyah bir dumanın бүrüdüğü,

⁴³ Kısakürek, **a.g.e.**, s.327–328.

⁴⁴ Woods, **a.g.e.**, s.162.

⁴⁵ Süleyman Şefik Paşa, **Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vakası**,
(Haz: Hümevra Zerdecı), İstanbul 2004, s.136.

⁴⁶ Öztuna, **a.g.e.**, VII, s.190.

⁴⁷ Danişman, **a.g.e.**, XIII, s.172.; Padişahın soğukkanlılığını koruması değişik sebeplere da-
yandırılmıştır. Bir tanesi “*Sonsuz evhamı ile beraber bütün gözlerin kendisine dikileceğini ve olay
karşısındaki davranışının mübalağalarla nakledileceğini bildiği için, âdeta nefisine hükmederek
soğukkanlılığını muhafaza etmesi.*” şeklindedir. Bkz: **Mufassal Osmanlı Tarihi**, VI, s.3395.

civar binaların çamlarının kırıldığı, kol ve bacak parçalarının havaya fırladığı olaydan sonra⁴⁸, herkesin can kaygısıyla sağa sola kaçtığı anda, Sultan Abdülhamid olup bitenleri bulunduğu mevkiden soğukkanlılıkla takip etmiş, elini kaldırarak kalın ve gür sesiyle telaş edilmemesini ihtar edip; “*Korkmayın, korkmayın!*” demiş, bazı emirler vermiş ve sonra sert ve vakur adımlarla saltanat arabasına yürümüştü⁴⁹. Saltanat arabasına tek başına binen Sultan, sanki hiçbir şey olmamış gibi, Saray’a yönelmişti⁵⁰. Selamlık resmini takip eden yabancı sefirlerle gelince, Padişah’ın bu metaneti karşısında kendilerini tutamayarak, alkışlarla “*Viva Sultan!*” diye bağrıışmaya başlamışlardı⁵¹.

Patlama sesi ile Padişah’ın camiden çıkışı arasında 10 saniye geçmemiştir⁵². Görgü tanıklarının ittifak halinde padişahın soğukkanlılığını muhafaza ettiğini ifadeleri dikkat çekicidir. Osmanlı donanmasını ıslahla görevli İngiliz Amiral Woods’un yazdıkları şöyledir: “*Padişah’ın soğukkanlılığına hayran kalmıştım. Padişah’ın gözlerini diktiği cami avlusuna baktığım zaman hayretten irkildim. Cami avlusu top ateşiyle silinip süpürülmüş bir savaş meydanına benziyordu. Ölü atlar, her tarafa sıçramış tahtalar, cansız yatan talihsiz araba sürücüleri, 1-2 metre ötede sol tarafta yüksek bir subayın emir çavuşu, şarapnellerin isabetiyle hayatını kaybeden subayının üzerini örtmeye çalışıyordu. Patlama ile birlikte bir süvari takımı kılıçlarını çekerek olay yerine girdi. Ancak Abdülhamid eliyle işaret ederek süvarilerin geri dönmesini emretti. Padişah’ın ayakta ve sağlam ve badireyi kazasız belasız atlattığını gören asker ve siviller derhal Padişahım çok yaşa nidalarıyla ortalığı çınlattılar. Abdülhamid, yanında bulunan yüksek rütbeli subaylara talimat verdikten sonra faytonunu kendi kullanmak suretiyle sakin bir yüz ifadesi içinde camiden Saray’a hareket etti.”⁵³*

Başmabeynci Tahsin Paşa’nın tespitleri de aynı doğrultudadır. “*Hünkâr, patlamanın şiddetli sarsıntısından ve havada uçuşan parçalardan önemli ve tehlikeli bir hadisenin meydana geldiğini anlamıştı. Hiç korku ve telaş eseri göstermedi. Arabasına atladı, dizginleri eline aldı ... doğruca Çit*

⁴⁸ Ali Said, a.g.e, s.115-117.

⁴⁹ Osman Karabıyık, **Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü**, İstanbul 1984, s.96.

⁵⁰ Dabağyan, **Osmanlı’da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han**, s.373.

⁵¹ Öke, **Yaşanmamış Anılar**, s.107; Eroğlu, a.g.e, s.90.

⁵² Ali Said, a.g.e, s.116.

⁵³ Woods, a.g.e, s.161-162.

köşküne vardı. Adeti üzere elçileri kabul edip, 20 dakika kadar görüştü. Elçiler, Hüinkârı tabîî halde bulduklarını tercüman paşaya söylediler.”⁵⁴ Ermenice Arevelyan Mamul gazetesinde Padişah'ın bu tavrı ile ilgili “Hakanımız bu iğrenç olay sırasında öylesine büyük bir metanet ve cesaret gösterdi ki, yalnız kendi tebaasını değil bütün dünyayı kendisine hayran bıraktı. O soğukkanlılığını asla yitirmedi ve kutsal şahsını hiç düşünmeden, sadık tebaasına ve fedakâr ve cesur askerlerine bir fenalık gelmemesi için çareler düşündü.” deniliyordu⁵⁵.

Sultan Abdülhamid, hadisenin mahiyeti meçhul ve diğer bir bombanın patlaması muhtemel olduğu halde telaş etmeyip bizzat kullandığı araba ile Saray'a gitmişti⁵⁶. Buna benzer bir olay daha önce Dolmabahçe Sarayı'nda yaşanmıştı. Dolmabahçe'de padişah tebrikleri kabul ederken zelzele başlamış, Muayede Salonu'ndaki 4,5 tonluk avizenin büyük billur parçaları düşmüştü. Herkesin kaçışmaya başladığı böyle bir ortamda padişah yerinden kıpırdamamış ve herkesi sükûna davet etmişti⁵⁷.

21 Temmuz 1905: Osmanlı Padişahı ve Halifesi II. Abdülhamid, kendisine karşı Ermeni komitecilerinin rol aldığı bombalı suikast girişiminden kurtuldu. Sipa Press⁵⁸

⁵⁴ Anadol, a.g.e, s.242.

⁵⁵ “Osmanlı Basınında Yüzyıl Önce Bu Ay”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:139, s.112.

⁵⁶ Mahmut Kemal İnal, **Son Sadrazamlar**, III, İstanbul 1983, s.1268.

⁵⁷ Öztuna, a.g.e, VII, s.190.

⁵⁸ <http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/yuzyl/1899-1909.htm>, Erişim 1 Haziran 2007.

Sultan Abdülhamid olayla ilgili olarak Selanik'te sürgünde iken muhafızı Rasim Bey'e şunları söylemişti: “*Bomba patladıktan sonra ben mabeyn dairesine avdet etmiştim. Selamlıkta bulunan büyükelçiler geçmiş olsuna geldiler. Bunların arasında Avusturya büyükelçisi de vardı. Büyükelçi, benim gösterdiğim metanet ve soğukkanlılığı takdir ettikten sonra sordu: Korkmadınız mı Şevketpenah? Kendisine derhal şu cevabı verdim: Biz Müslümanlar, kaza ve kadere inanırız.*”⁵⁹ Kızı Ayşe'nin anlattıklarına bakılırsa Sultan Abdülhamid o sırada, cebinden bazı demir ve taş parçalarını çıkararak göstermiş, bunları yadigâr olarak müzemde saklayacağım demişti⁶⁰.

Bomba Hadisesine Tepkiler!

Hadise sonrası Avrupa devlet başkanlarından ve dünyanın dört bir yanından İstanbul'a geçmiş olsun telgrafları ulaşmıştı⁶¹. Ayrıca Ermeni Patriği de bütün Ermenilerin geçmiş olsun dileklerini ve olay nedeniyle duydukları acıyı Osmanlı yönetimine iletmışlerdi. İslam ve gayrimüslim bütün toplulukların ibadethanelerinde, Ermeni kiliselerinde yapılan ayinlerde olay kınanmış, dualar edilmişti. Patlama neticesinde ölenlerin ailelerine ve yaralananlara özenli bir şekilde ihtimam gösterilerek hazineden ihsanlar dağıtıldı⁶².

Sultan Abdülhamid olayın ardından halkın teskin edilmesi amacıyla bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmasında: “*Kendimce en büyük emel, ahalinin rahat ve mesut olmasıdır. Bu uğurda gece gündüz nasıl çalışıldığı ve gayret gösterildiği malumdur. Gayret ve hüsnü niyetimin mükâfatı, şu hadiseden hıfz-ı hüda ile emin olmaklığımdır. Onun için, Cenab-ı Hakk'a şükür ve hamd ederim. Müteessir olduğum bir şey varsa, asker evlatlarımdan ve ahaliden bazılarının telef ve mecruh olmalarıdır. Buna ilelebet teessüf ederim. Teba'mın hakkımda göstermiş oldukları hissiyata an samimil-kalp memnuniyetimi beyan eder, afat-ı semaviye ve erdiyyeden masuniyetleri için dua ederim.*”⁶³ diyordu.

⁵⁹ Ziya Şâkir (Soko), **Sultan Hamid'in Son Günleri (Muhafızı Rasim Bey'in Hatıraları)**, İst. 1943, s.195.

⁶⁰ Ayşe Osmanoğlu, **Babam Abdülhamid**, İstanbul 1960, s.54.

⁶¹ Öztuna, **a.g.e.**, VII, s.190.

⁶² “Osmanlı Basınında Yüzyıl Önce Bu Ay”, **Toplumsal Tarih**, Sayı: 139, s.112.

⁶³ Karabıyık, **a.g.e.**, s.96.

çileden çıkarmıştı⁶⁵. Olaydan üç yıl önce bir suikast söylentisi üzerine Şair Tefvik Fikret şunları yazmıştı: “*Ermeni ve Bulgar teröristler masumları öldürüyorlar. Biz eylemciyiz diyen vatandaşlarımız bir kahramanlık yapmak istiyorlarsa gitsinler Sultan’ı öldürsünler.*”⁶⁶ Şair Tefvik Fikret’in suikast sonrası duygulanarak yazdığı “*Bir Lahza-i Teahhür (Biraz Gecikme)*” başlıklı şiiri ise, bu üzgünler kafilesinin bir simgesi olmuştur. Bu şiirin bazı beyit ve mısraları şöyledir:

*“Ey sayın patlayış, ey intikamcı duman,
Kimsin nesin?... Bu saldırıya seni yollayan kim, sebep ne?
Arkanda binlerce gözetleyen varken sen orada yoksun;
Sen görünmeyen, fakat kurtarıcı bir eli andırıyorsun.
Dehşetle, asırların sakat görenek ve batıl an’anelerini
Silkerek milletleri en çetin uykularından uyandırırısın.
Ey şanlı avcı, tuzağını beyhude kurmadın;
Attın, fakat yazık ki, yazıklar ki vurmadin!
Bir milleti çiğnemekle bugün eğlenen alçak,
Bu keyfiyetini biraz gecikme anına borçludur!”⁶⁷*

Şiir ismini, Sultan Abdülhamid’in Şeyhülislâm’la bir süre görüşmesinden meydana gelen biraz gecikmeden almıştır. Şiirde geçen “*şanlı avcı*” Ermeni komitacısı; “*av, alçak*” Sultan Abdülhamid’dir. Devrin görgü tanıklarından Burhan Felek, Fikret’in şiirini değerlendirirken şunları yazar: “*İşte Tefvik Fikret’in eserleri arasında ‘Bir Lahza-i Teahhür’ ismiyle şöhret bulan şiiri ve bu vakadan yani Sultan Hamid’in kurtulmuş olmasından dolayı yazılmış bir teessürnamedir. Tarihe göre bu suikast, Padişah’tan ziyade Osmanlı Devleti’ne karşı kurulmuş bir siyasi komplo idi. Ama hepimiz gibi Fikret de onu bizim o zamanki hislerimizle değerlendirmiş, bu şiiri yazmıştır.*”⁶⁸ Sultan Abdülhamid, vatanı korumadaki kararlılığı karşısında aleyhine yazılan bu şiire çok üzülmüş, düşüncelerini hatıralarında şöyle dile getirmişti: “*Hiçbir namuslu Ermeni, Padişahı’na kast eden eli bombalı ırkaşına şanlı avcı diyecek kadar hayâsız olmamıştır.*”⁶⁹ Bu şiirle o dö-

⁶⁵ Samiha Ayverdi, *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, III, İstanbul 1976, s.87.

⁶⁶ Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, İstanbul 2002, s.386.

⁶⁷ Tefvik Fikret, *Rûbabı Şikeste*, İstanbul 1962, s.35–37.

⁶⁸ Burhan Felek, *Yaşadığımız Günler*, İstanbul 1974, s.90–91.

⁶⁹ *Abdülhamid’in Hatıra Defteri*, s.90.

nemde aydınlarımızdaki kültürel çözümlenin ne boyutlara ulaştığını görmek mümkündür.

Bomba Olayı Soruşturması ve Neticesi

Suikast düzenleyen Ermeni komitacıların bir kısmı, arabayı Yıldız Cami avlusuna yerleştirdikten hemen sonra, yurt dışına kaçmışlardı⁷⁰. Olay sonrası ise 17 kişi firar ederken bir o kadarı da tutuklanmıştır⁷¹. Eğer suikast başarılı olsaydı arkasından Beyoğlu'nda patlamalar birbirini takip edecekti. Çıkan kargaşayı dış güçlerin müdahalesi izleyecek, böylece hedefe ulaşılmış olacaktı. Ama o birkaç dakikalık gecikme planları suya düşürmüştü⁷². Tedhişçilerin hesabı tutmamıştı. Suikastın ele başısı Edward Jorris, karısı Anna'nın aksine kaçmayı başaramamıştı. Bir ABD'li suikastçı ile birlikte yakalanmıştı.

21 Temmuz 1905'te Yıldız'da patlayan bomba konusunda, Padişah'a bini aşkın jurnal gönderildiği belirtilmiştir. Bu jurnallerin yaklaşık 100 kadarı Türkler, 100 kadarı Ermeniler, 3 tanesi Rumlar ve 11 tanesi de diğer yabancılar tarafından verildiği bilinmektedir⁷³.

Osmanlı hükümeti bomba olayı üzerine resmi bir bildiri yayınladı⁷⁴. Olayın aydınlatılması için Ticaret ve Nafia Nezareti müsteşarı Necib Melhame Paşa ve İstinaf cinayet mahkemesi başkanı Hilmi Efendi başkanlığında bir soruşturma komisyonu kuruldu. Savcılık görevine ise Necmettin Molla getirildi. Tahkikat komisyonu işe ölü ve yaralıların kimliklerini tespit ederek başladı⁷⁵. Kurulan mahkemenin tarafsızlığında şüphe uyandırmamak için sorgu yargıçlığına Rum, Ermeni ve Musevi hâkimler tayin edildi. Amerika⁷⁶ ve Belçika Büyükelçileri sahip oldukları kapitülasyon haklarına dayanarak yakalanan iki şahsın ancak kendi mahkemelerinde yargılanabileceğini savunuyorlardı. Büyükelçiler, suikastta başrolü oynadıklarına inandıkları bu iki kişinin, yargılanarak cezaya çarptırılmalarına

⁷⁰ Ali Said, **a.g.e.**, s.117–118.

⁷¹ **BOA**, Y.PRK.ŞD, 3/50.

⁷² Armağan, **a.g.e.**, s.117; **Mufassal Osmanlı Tarihi**, VI, s.3394.

⁷³ Mc Cullagh, Francis, **Abdülhamid'in Düşüşü Osmanlı'nın Son Günleri**, (Çev: Nihal Öno), İst. 2005, s.269.

⁷⁴ Yıldız suikastından dolayı alınması gereken tedbirler için bkz: **BOA**, Y.PRK.ASK., 231/53.

⁷⁵ Danışman, **a.g.e.**, XIII, s.173; **Mufassal Osmanlı Tarihi**, VI, s.3395; Gazigiray, **a.g.e.**, s.195.

⁷⁶ Amerikan politikası için Bkz. E.Bengi Özbilen, "Ermeni Meselesi Hakkında Amerika'da İki Değişik Görüş", **Türk Dünyası Araştırmaları**, Sayı:64, s.211-219.

karşı idiler⁷⁷. Bu arada devreye İstanbul'daki Belçika Büyükelçisi girdi ve mahkûmun cezasını Belçika'da çekmesi gerektiği iddiasıyla kendilerine iadesini istedi⁷⁸. Tahsin Paşa'nın yazdıklarına bakılırsa bilhassa Brüksel'den Jorris'in affı için telgraflar geliyordu⁷⁹. Belçika'nın isteğinde ısrarcı davranması üzerine bu olay Osmanlı Devleti ile Belçika arasında diplomatik krize sebep oldu. Belçika hükümeti bu hareketiyle Osmanlı yargısına müdahale etmek istiyordu. Osmanlı Hükümeti, terörü padişahın hayatına kastedecek derecede ileri götüren Belçikalı anarşisti geri vermemek için uzun zaman direndi ve neticede Türkiye'yi bombalı araba ile tanıştıran terörist Belçika'ya iade edilmedi⁸⁰.

Suikastın lideri Belçikalı Edward Jorris⁸¹.

⁷⁷ Woods, **a.g.e.**, s.164; Amerika sefaretinden gelen bir takrime verilen cevapta, suçluların cezalandırılması konusunda itirazda bulunmaya haklarının olmadığı bildiriliyordu. **BOA**, Y.MRZ, Nr.1329.

⁷⁸ Murat Bardakçı, "İlk Bombalı Araba 98 Yıl Önce 26 Kişiyi Öldürmüştü", <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/ramazan2003/bardakci23.asp>, Erişim 1 Haziran 2007; Büyükelçi, 17 Aralık 1905'te Hariciye Nezareti'ne bir nota göndererek mahkûm edilmesi halinde Jorris'in kendilerine iade edilmesini isteyeceklerini uyarısında bulunmuştu. Büyükelçi iade talebini İstanbul'la Brüksel arasında 3 Ağustos 1838'de imzalanan Kapitülasyon Antlaşması'nın 8. maddesine dayanarak yapıyordu. Bkz: Woods, **a.g.e.**, s.164; Mahkeme bu notanın verilmesinden bir gün sonra, yani 18 Aralık'ta Jorris'i idama mahkûm etti.

⁷⁹ Ramazan Çalık, **Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Devrinde Ermeni Olayları**, Ank. 2000, s.149.

⁸⁰ Vahdettin Engin, "Sultan II. Abdülhamit'e Düzenlenen Ermeni Suikastı ve Bu Sebepçe Belçika ile Yaşanan Diplomatik Kriz", **Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar**, (Haz: E. Afyoncu), İstanbul, 2001, s.128.

⁸¹ Karabıyık, **a.g.e.**, s.97.

Jorris'in ifadelerinde birçok konu çok çarpıcı idi. Bu da kendisini ısrarla anarşist olarak göstermesi ve suikastın yalnızca Ermeniler tarafından değil Avrupalı anarşistlerce de hazırlandığını vurgulamasıydı. Bu tezin Osmanlı Hükümetince ortaya konulduğu söyleniyordu. Neden olarak da böyle bir olayın kapitülasyonlarda bir gedik açması olanağı gösteriliyordu. Bu olayla bir gedik açılırsa arakasından kapitülasyonların bütünüyle ortadan kaldırılması gündeme gelebilirdi. İstanbul'daki Avrupalıların düşüncesi bu şekildeydi.

Basının bu olaydan çok az bilgisi bulunuyordu. Resmi ve halka açıklanan araştırmaya paralel olarak, gizli bir çalışma daha yapıldı. Çünkü bu kez suikasttan sorumlu tutulan şüpheliler Türkler idi. Sultan Abdülhamid ne pahasına olursa olsun hayatına karşı yapılan bir suikastın, Ermeniler ve yabancıardan başkalarına mal edilmesini kabul edemezdi. Araştırma komisyonunun başkanı Serasker Rıza Paşa'nın raporunda şu iddia da bulunuyordu: "*Suikasti padişahın Hamidiye Cami'ne her hafta yaptığı ziyaretteki davranışlarını ve tören usullerini en küçük ayrıntısına kadar bilen bir Müslüman-Türk yapmıştır.*" Bu rapora inanılacak olursa olayın gerçek faili bir Türk-Müslüman olmalıydı. Ancak bu pek mümkün görülmemektedir⁸².

Olay sonrası pek çok bomba ve çeşitli patlayıcı madde ele geçirildi. Soruşturmada Yıldız Yokuşu'nda bulunan tekerlek parçası ilk önemli ipucu oldu⁸³. Daha sonra parçalanmış arabanın enkazı arasında 11123 numarası ve Neseldorfer yazısı tespit edildi. Arabanın Viyana'daki yapımcılarıyla temas kuruldu. Derken birbiri ardına delillere ulaşıldı⁸⁴. Yakalanan Jorris ise, Belçika elçisinin huzurunda her şeyi itiraf ettiği gibi azmettirici Ermeni komitelerin isimlerini de vermiştir. Buna ilave olarak Osmanlı Bankası ve Galata Köprüsü'nün dahi havaya uçurulmak istenildiğini itiraf etmiştir.

⁸² Saldırını bir Türk'ün yaptığı iddiası ihtimali düşüktü olsa gündeme gelmiştir. Buna göre Heybeliada Askeri Deniz Okulu mezunu Kerim, Bahriye'den çaldığı malzeme ile elektrik ve balistik konusundaki bilgilerinden de yararlanarak bombayı yapmıştır. Bkz: Fesch, **a.g.e.**, s.143-145; Ancak öyle anlaşılıyor ki saldırıyı yapan bu kişi değildir.

⁸³ Woods, **a.g.e.**, s.163.

⁸⁴ Bardakçı, *a.g.m.*

Hazine-i Milliye		Hazine-i Milliye	
№	İsim	№	İsim
1	İstanbul	1	İstanbul
2	İstanbul	2	İstanbul
3	İstanbul	3	İstanbul
4	İstanbul	4	İstanbul
5	İstanbul	5	İstanbul
6	İstanbul	6	İstanbul
7	İstanbul	7	İstanbul
8	İstanbul	8	İstanbul
9	İstanbul	9	İstanbul
10	İstanbul	10	İstanbul
11	İstanbul	11	İstanbul
12	İstanbul	12	İstanbul
13	İstanbul	13	İstanbul
14	İstanbul	14	İstanbul
15	İstanbul	15	İstanbul
16	İstanbul	16	İstanbul
17	İstanbul	17	İstanbul

Suikastı tertip edenlerin listesi. Bkz: BOA, Y.PRK.ŞD, 3/50, Vesika 3.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi suikastla alakalı olarak birçok Ermeni tutuklandı. Özellikle İzmir'deki yandaşları yakalandı ve İzmir'de de yapılması planlanan sabotajlar ortaya çıkarıldı⁸⁵. Ayrıca olayın ardından yapılan tahkikat, korkunç bir tabloyu ortaya çıkarmıştır. Oda kiliselerin, birer cephanelik haline getirilmiş olduğu gerçeğidir⁸⁶. Yine Abdülhamid'e yapılması tasarlanan üç suikast planı daha deşifre edildi⁸⁷. Yabancı devletlerin bütün baskılarına rağmen yakalanan teröristler yargılandı. Ele başı Jorris ida-

⁸⁵ Belgelerle Ermeni Sorunu, s.128; Uras, a.g.e, s.527; İzmir'de Torkomyan'ın evinde 80 bomba, 35 el bombası, bomba imalinde kullanılan çeşitli malzemeler ile kutular dolusu dinamit ele geçirilmiştir. Bkz: Dabağyan, *Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han*, s.374.

⁸⁶ Muzaffer Taşyürek, "Ermeni Vahşeti", *Semerkand*, Sayı 40, Nisan 2002, s. 65.

⁸⁷ BOA, Y.PRK.TKM., 49/77.

ma mahkum edildi⁸⁸. O devirde Abdülhamid'in sürgün furyası, herkesin gözünü yıldırmıştı. Fakat kimseyi öldürtmek istemediği de malumdu⁸⁹. Abdülhamid canına kasteden Jorris'i de affetti. Hatta bu kadarla da kalmadı. Onu kendi hizmetine aldı.

Gerçekten de Jorris, Abdülhamid'le bilvasıta görüşmüş ve çok geçmeden de onun gizli ajanı olarak 500 altın harcırahla Avrupa'ya dönmüştür. Anlaşılan hayli de hizmet yapmıştır⁹⁰. Dünya tarihinde belki de ilk defa bir suikastçı, suikast düzenlediği kişi tarafından affedilmiş, üstüne üstlük işe alınarak ödüllendirilmiştir.

Bu olayla ilgili Ermeni Papazian'ın yorumu şöyledir: “*Sultan Abdülhamit'in hayatına yönelen saldırı, Taşnakların Türkiye Ermenileri hesabına yaptıkları ihtilal denemelerinin son perdesi oldu. Bu da Taşnaksutyun'un görkemli, fakat faydasız teşebbüslerinden biriydi. Başarısız Ermeni davasına bir fayda getirmezdi, başarısızlığı herhalde halkımız büyük bir felaketen kurtarmıştır.*”⁹¹

Sonuç

Yıldız suikastı adıyla meşhur bomba hadisesi, Osmanlı tarihinde bir ilk olmakla birlikte, uzun zamandır süregelen patırtılar zincirinin de bir halkasıydı. Bu olay, Ermeniler tarafından Sultan Abdülhamid aleyhine tertip edilen, fakat hedefini bulamayan kanlı bir suikasttı. Suikast, Doğu Anadolu'nun altı vilayetinde müstakil bir Ermenistan devleti kurmak isteyen Ermeni komiteleri tarafından yurt dışında hazırlanmıştı. Ermeni komitacılarının 1890'lardan beri gerçekleştirdikleri her eylem, Osmanlı yönetimince bastırılmış ve sadece patırtı olarak görülmüştü. 1896'daki kanlı Osmanlı Bankası baskınından sonra aradan yıllar geçmişti. Bu defa seslerini daha güçlü duyurmak ve hedeflerine ne olursa olsun ulaşmak amacıyla doğrudan Sultan Abdülhamid'e bir suikast yapmaya teşebbüs etmişlerdi.

Olayın ilginç olan bir yönü ilk tertipçilerinden Krisdopar'ın Sofya köylerinde bomba tecrübeleri yaparken parçalanarak ölmesi, buna karşılık ca-

⁸⁸ Jorris'le birlikte olayda suçlu oldukları tespit edilen 11 kişi daha idama ve 46 kişi de çeşitli cezalara çarptırılmışlardır.

⁸⁹ Cemil Paşa (Topuzlu), *İstibdat Meşrutiyet Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım*, (Haz: Cemalettin Topuzlu), İstanbul 2002, s.82.

⁹⁰ Tahsin Paşa, *a.g.e.*, s.116; Eroğlu, *a.g.e.*, s.92; Karabıyık, *a.g.e.*, s.96; Woods, II.Abdülhamid'in hayatına kasteden anarşistin yabancı memlekette meteliksiz kalması için cebini parayla doldurmak büyüklüğünü gösterdiğini yazmaktadır. Bkz: Woods, *a.g.e.*, s.164.

⁹¹ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, İstanbul 2005, s.241.

nına kastettiği Sultan Abdülhamid'in bir tesadüf eseri kurtulmasıdır. Sultan Abdülhamid kurduğu istihbarat ağı ile tartışma konusu olmuştur. Ancak meşhur hafiyeleri, bu olayı vukuundan önce kendisine haber verememişlerdir⁹². Yıldız suikastının nasıl olup da bu ağdan kurtulabildiği, bombalamada kullanılan arabanın nasıl Yıldız Camii avlusuna kadar sokulduğu muamma oluşunu sürdürüyor⁹³. Zira özel izinle girilen bu kısma, arabanın nasıl girdiği kafaları karıştıracak cinstendir. Hadise de başkalarının dâhilinin olup olmadığı şüphesini barındırmaktadır⁹⁴.

Bomba hadisesi selamlık merasimlerinin daha sıkı ve dikkatli denetlenmesini getirmiştir. Ermenilere karşı ise hiçbir mukabil tedbire gidilmemiştir. Adeta hadise olmamış gibi davranılmıştır. Olayın kapatılması birçok devletin de destek olduğu suikasta, maddi yardımın çoğunlukla Amerika, Rusya ve Bulgaristan tarafından yapıldığını da unutturmıştır⁹⁵.

Sonuçta Jorris Sultan'ın hayatına kastetmiş, her şeyi itiraf ederek idama mahkûm olmuş; affedilmiş, Ermeni komiteleri aleyhinde çalışmak ve bunlar hakkında bilgi vermek üzere Sultan Abdülhamid'in hizmetine girmiştir.

Sultan Abdülhamid'e gelince, her şeye rağmen devletin başındadır. Bu suikast onu yıldırmadığı gibi işlerinden de alıkoymamıştır. Suçluların muhakemesi esnasında yaşanan Belçika ile kriz ise yargıya müdahale ettirilmeden geçiştirilmiştir. O gün için üzeri örtülmüş olan bomba hadisesi Ermeni komitacılarını da hedeflerinden alıkoymamıştır. Amaçları doğrultusunda 1890'lardan beri denemedikleri yol kalmayan Ermeni örgütleri, artık umutlarını ilan ettirilecek II. Meşrutiyet idaresine bağlayacaklardır. Ermeni suikastçılar başarılı olsalardı, planlarında Babıâli, Galata Köprüsü, Osmanlı Bankası vb. yerlerin bombalanması bulunmaktaydı.

Olaya karışanlar yabancı gemilere alınmışlar, diğer suçlular baskı yapılarak affettirilmişlerdir. Ancak, bütün bunlara rağmen Ermeni komiteleri ve bunları destekleyen çevreler, Türkler'in, Ermeniler'i öldürdüğü şeklinde tanıtarak Batı kamuoyunu etkilemişlerdir. Ermeniler'in sefalet içinde

⁹² Öztuna, **a.g.e.**, VII, s.189.

⁹³ Rus Dışişleri bakanı Graf Lamsdroff 1902'de "Sultan, kendi güvenliği söz konusu olduğu zaman deli gibi davranıyor." derken padişahın bu konudaki kadcerciliğini, vurdumduymazlığını anlatıyordu. Bkz: Çalık, **a.g.e.**, s.145.

⁹⁴ Bir takım Türk aydınlarının Ermeni komitacılarla el ve gönül birliği yaptığı iddiası doğruysa bu şüphe ortadan kalkmaktadır. Bkz: Erol Güngör, **Tarihte Türkler**, İstanbul 1990, s.415.

⁹⁵ Rifat Uçarol, **Siyasi Tarih**, İstanbul 2000, s.355.

olduğu, katliam yapıldığı ve yardıma muhtaç oldukları gibi iddialar ortaya atılmıştır. Bunun için Ermeniler'in bulunduğu bölgelerde ıslahat yapılması zorlanmıştır. Bazı Batılı ülkelerin elçilikleri bu yönde görevlendirilmiştir. Ermeniler, II. Meşrutiyet hareketi içinde yer alıp meclis ve hükümetlerde temsil edildikleri için olaylar bir süre durmuşsa da kısa süre sonra tekrar başlatılmıştır. Bu yüzden Yıldız Suikastı Ermeni Sorunu zincirinde bir halka olarak yerini almıştır. Sultan Abdülhamid'e gelince, aralarında bir Ermeni mebusun da bulunduğu bir heyet tarafından 1909 yılında kendisine tahttan hal edildiği tebliğ edilecektir.

Kaynakça

A. Arşiv Belgeleri

Tarih: 19/Ca/1323, Dosya No:231, Gömlek No:53, Fon Kodu: Y..PRK.ASK.

Tarih: 20/Ca/1323, Dosya No:3, Gömlek No:50, Fon Kodu: Y..PRK.ŞD.

Tarih: 29/Z /1324, Dosya No:49, Gömlek No:77, Fon Kodu: Y..PRK.TKM.

Tarih: 5/B/1323, Nr.1329, Fon Kodu: Y.MRZ.

B. Kitaplar

Abdülhamid'in Hatıra Defteri, (Hazırlayan: İsmet Bozdağ), Pınar y., İstanbul 1986.

Ali Said, **Saray Hatıraları Sultan Abdülhamid'in Hayatı**, (Hazırlayan: Ahmet Nezih Galitekin), İstanbul 1994.

ANADOL, Cemal, **Tarihin Işığında Ermeni Dosyası**, İstanbul 2001.

ARMAĞAN, Mustafa, **Abdülhamid'in Kurtlarla Dansı**, Ufuk kitap, İstanbul 2006.

ARMAĞAN, Mustafa, **Kır Zincirlerini Osmanlı**, İstanbul 2004.

AVAGYAN, Arsen-Gaidz F. Minassian, **Ermeniler İttihat ve Terakki İşbirliğinden Çatışmaya**, Aras y., İstanbul 2005.

AYVERDİ, Samiha, **Türk Târihinde Osmanlı Asırları**, III, İstanbul, 1976.

BAYUR, Y. Hikmet, **Türk İnkılâbı Tarihi**, I, İstanbul 1951.

Belgelerle Ermeni Sorunu, Genelkurmay basımevi, Ankara 1983.

Cemil Paşa (Topuzlu), **İstibdat Meşrutiyet Cumhuriyet Devirlerinde 80 Yıllık Hatıralarım**, (Hazırlayan: Cemalettin Topuzlu), Topuzlu y., İstanbul 2002.

ÇALIK, Ramazan, **Alman Kaynaklarına Göre II. Abdülhamid Devrinde Ermeni Olayları**, Ankara 2000.

DABAĞYAN, Levon Panos, **Osmanlı'da Şer Hareketleri ve Abdülhamid Han**, İstanbul 2005.

DABAĞYAN, Levon Panos, **Sultan Abdülhamid Han ve Ermeni Meselesi**, Kum saati y., İstanbul 2001.

DANIŞMAN, Zuhuri, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, XIII, İstanbul 1966.

ENGİN, Vahdet, **Sultan Abdülhamit ve İstanbul'u**, İstanbul 2001.

EROĞLU, Veysel, **Ermeni Mezâlimi**, İstanbul 1978.

ERTÜRK, Hüsamettin, **İki Devrin Perde Arkası**, İstanbul 1964.

FELEK, Burhan, **Yaşadığımız Günler**, İstanbul 1974.

FESCH, Paul, **Abdülhamid'in Son Günlerinde İstanbul**, (Çeviren: Erol Üyepazarcı), Pera y., İstanbul 1999.

FİKRET, Tefik, **Rübabı Şikeste**, İstanbul 1962.

FRANCİS, Mc Cullagh, **Abdülhamid'in Düşüşü Osmanlı'nın Son Günleri**, (Çeviren: Nihal Öno), İstanbul 2005.

GAZİGİRAY, A. Alper, **Ermeni Terörünün Kaynakları**, İstanbul 1982.

GRECE, Michael de, **Abdülhamid Yıldız Sürgünü**, (Çeviren: D. Bayladı), İstanbul 1995.

GÜNGÖR, Erol, **Tarihte Türkler**, İstanbul 1990.

GÜRÜN, Kamuran, **Ermeni Dosyası**, Remzi Kitapevi, İstanbul 2005.

İNAL, Mahmut Kemal, **Son Sadrazamlar**, III, Dergâh y., İstanbul 1983.

KARABEKİR, Kâzım, **Ermeni Dosyası**, (Yayına hazırlayan: Faruk Özerengin), Emre yayınları, İstanbul 1995.

KARABIYIK, Osman, **Türk-Ermeni Münasebetlerinin Dünü ve Bugünü**, İstanbul 1984.

KOCABAŞ, Süleyman, **Ermeni Meselesi Nedir Ne Değildir?**, İstanbul 1994.

KOLOĞLU, Orhan, **Abdülhamit Gerçeği**, Eylül yayınları, İstanbul 2002.

KONGAR, Emre, **Tarihimize Yüzleşmek**, Remzi kitapevi, İstanbul 2006.

KUTAY, Cemal **Osmanlıdan Cumhuriyete Yüzyılımızda Bir İnsanınımız: Hüseyin Rauf Orbay (1881-1964)**, I, İstanbul 1992.

KUTLU, Sacit, **Didar-ı Hürriyet Kartpostallarla İkinci Meşrutiyet 1908-1913**, Bilgi Ü. y., İstanbul 2004.

OSMANOĞLU, Ayşe, **Babam Abdülhamid**, İstanbul 1960.

ÖKE, Mim Kemal, **İngiliz Casusu Prof. Arminius Vambery'in Gizli Raporlarında II. Abdülhamid ve Dönemi**, İstanbul 1983.

ÖKE, Mim Kemal, **Yaşanmamış Anılar**, İstanbul 1997.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi**, VII, İstanbul 1983.

Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi, (Heyet), VI, Güven basımevi, İstanbul 1972.

Süleyman Şefik Paşa, **Hatıratım Başıma Gelenler ve Gördüklerim 31 Mart Vakası**, haz.Hümeyra Zerdecı, Arma y., İstanbul 2004.

Tahsin Paşa, **Abdülhamid ve Yıldız Hatıraları**, İstanbul 1933.

TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif, **İlan-ı Hürriyet ve Sultan II.Abdülhamit Han**, Yeni Çığır Kitapevi, İstanbul 1960.

UÇAROL, Rifat, **Siyasi Tarih**, İstanbul 2000.

URAS, Esat, **Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi**, İstanbul 1987.

WOODS, Henry F., **Türkiye Anıları**, (Çeviren: F. Çoker), İstanbul 1976.

Ziya Şâkir (Soko), **Sultan Hamid'in Son Günleri (Muhafızı Rasim Bey'in Hatıraları)**, İstanbul 1943.

C. Makaleler

“Osmanlı Basımında Yüzyıl Önce Bu Ay”, **Toplumsal Tarih**, Sayı:139, Temmuz 2005, s.112.

BARDAKÇI, Murat, “İlk Bombalı Araba 98 Yıl Önce 26 Kişiyi Öldürmüştü”, <http://dosyalar.hurriyet.com.tr/ramazan2003/bardakci23.asp>, Erişim 1 Haziran 2007.

ENGİN, Vahdettin, “Sultan II. Abdülhamit’e Düzenlenen Ermeni Suikastı ve Bu Sebep Belçika ile Yaşanan Diplomatik Kriz”, **Ermeni Meselesi Üzerine Araştırmalar**, (Hazırlayan: E. Afyoncu), İstanbul, 2001, s.115–132.

KIRCI, Mustafa, “Necip Fazıl Kısakürek’in “Abdülhamid Han” Adlı Tiyatro Eseri Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal of International Social Research**, Volume 1/2, Winter 2008, s.243-258.

KURAN, Ercüment, “Tarih Yazıcılığında II. Abdülhamid”, **Türkiye’nin Batılılaşması ve Millî Meseleler**, Ankara, 2004, s.224.

ÖZBİLEN, E.Bengi, “Ermeni Meselesi Hakkında Amerika’da İki Değişik Görüş”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, sayı:64, s.211-219.

ÖZDAL, Barış, “Ayestefanos ve Berlin Antlaşmaları İtibarıyla Ermeni Sorunu”, **Askeri Tarih Araştırmaları Dergisi**, yıl:4, sayı:8, Ağustos 2006, s.109-119.

TAŞYÜREK, Muzaffer, “Ermeni Vahşeti”, **Semerkand**, Sayı 40, Nisan 2002, s. 65.

TEKİN, Emrullah, “Ermeni Meselesiyle İlgili II. Abdulhamid’in Vambery’e Cevabi Bir İradesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, sayı:76, s.145-149.

D. İnternet Sitesi

<http://www.byegm.gov.tr/YAYINLARIMIZ/yuzuil/1899-1909.htm>, Erişim 1 Haziran 2007.

http://www.ermenisorunu.gen.tr/turkce/sorun/yildiz_01.html, Erişim 11 Mart 2008.